

STOCKHOLMS UNIVERSITET
Historiska institutionen

FATTIGVÅRDSUNDERSTÖD OCH UNDERSTÖDSTAGARE I MARIA FÖRSAMLING.

EN JÄMFÖRELSE MELLAN ÅREN 1915 OCH 1918.

Uppgift för 40 p i historia.

Doc Herman Schücks seminarium 18 maj 1973.

Donald Broady, grupp 2.

INNEHÅLL

I. DET OTRYCKTA MATERIALET	1
II. FRÅGESTÄLLNING OCH METOD	2
a. Levnadskostnadsökningen 1915-1918	2
b. Kristidsåtgärder 1918. Fattigvårdens förändrade funktion	3
c. Maria fattigvårdsdistrikt	3
d. Hur tillförlitligt är materialet?	4
e. Vad är fattigvårdsstatistikens siffror mått på?	4
f. Undersökningens uppläggning	6
III. HUR DISPONERADES MARIA FATTIGVÅRDSSTYRELSES RESURSER ÅR 1918 JÄMFÖRT MED ÅR 1915?	7
a. Fattigvårdsstyrelsens utgifter för understöd .	7
b. Understödstagare	9
c. Specialundersökning av de kontanta understöden	13
IV. SLUTSATSER	20
NOTER	22
KÄLLOR OCH LITTERATUR	25

I. DET OTRYCKTA MATERIALET.

Den här undersökningen ska jämföra fattigvården i Maria församling år 1915 med år 1918. Det otryckta material jag utnyttjat finns samlat i Maria fattigvårdsstyrelses arkiv, Stadsarkivet, Stockholm.

Fattigvårdsstyrelserna var de lokala fattigvårdsmyndigheterna i Stockholm, direkt underställda stadens fattigvårdsnämnd (som utsågs av stadsfullmäktige) och ansvariga för var sitt fattigvårdsdistrikt som i de flesta fall utgjordes av en församling.¹⁾ Maria fattigvårdsstyrelses arkiv är ganska omfångsrikt men noggrannt katalogiserat och lättöverskådligt, och det innehåller:

1. Magra beslutsprotokoll från fattigvårdsstyrelsens sammanträden. I Maria, liksom i de flesta fattigvårdsdistrikt i Stockholm, fungerade den verkställande direktören enväldigt vad gällde den egentliga fattigvården (beslut om understöd osv)²⁾ och av hans/hennes beslutsunderlag finns nästan ingenting bevarat. Fattigvårdsstyrelsens övriga ledamöter hade av protokollen att döma mycket begränsade uppgifter (som att förvalta fonder, besluta om bidrag till försörjningsinrättningar, föreslå vilka åldringar som skulle tas in på ålderdomshem), och protokollen innehåller endast fragmentariska upplysningar om beviljade och avslagna ansökningar om understöd.

2. Till protokollen har bifogats: Inkommande handlingar (ger användbar information framför allt om direktiv från högre ort för styrelsens verksamhet), vissa utgående handlingar (men inte alla, den månatliga statistik, som styrelsen enligt instruktionen skulle sända till fattigvårdsnämnden finns tex inte där³⁾), rapporter och statistik från diverse fonder, försörjningsinrättningar m m.

3. Rullor över utdelat understöd. Förtecknar understödstagarna i alfabetisk ordning med uppgifter om ålder, i vissa fall civilstånd, i vissa fall födelseort samt om understödets storlek och under vilka av årets månader det utdelats. Den information rullorna ger är användbar men knapp: man får inte veta understödstagarnas yrke eller antal barn och inte heller något om skälen till att fattigvård beviljats, om avslagna ansökningar etc. För vart år upprättades en rulla över extra understöd, en över barnuppfostringshjälp, en mjölkrolla osv. I motsats till vissa

andra fattigvårdsdistrikt (t ex Gustav Vasas) existerar ingen samlad statistik där samtliga understöd, som en viss understödstagare fått, förtecknas. Eftersom jag inte själv gjort upp en sådan samlad statistik, är en möjlig felkälla närvarande i min undersökning: jag kan exempelvis konstatera att en viss kategori understödstagare drabbats av att deras extra understöd skurits ned, men jag kan då inte utesluta att de kompenserats med skor eller matportioner.

4. Diarier. Förtecknar understödstagarna månadsvis. Ger ingen information utöver den rullorna ger fränsett fragmentariska noteringar om avslagna ansökningar om understöd.

5. Räkenskaper.

Källmaterialet i Maria fattigvårdsstyrelses arkiv är således ganska magert. I synnerhet hade jag velat veta mer om understödstagarna. För uppgiften att jämföra fattigvården i Maria 1915 och 1918, är Stockholms stads relativt detaljerade tryckta fattigvårdsstatistik av större värde än de knappa kompletterande upplysningar jag kan vaska fram ur arkivet. I den tryckta statistiken finns nämligen en hel del information, även om Maria fattigvårdsdistrikt, som bygger på källmaterial som jag inte återfunnit. Jag kommer att utnyttja den tryckta statistiken flitigt i det följande.

II. FRÅGESTÄLLNING OCH METOD.

II a. Levnadskostnadsökningen 1915 - 1918.

1918 rådde dyrtid och varubrist. Kronans köpkraft hade minskat brant sedan 1915. Jag är intresserad av fattigvårdens understödstagare, och eftersom dessa bara hade råd med livets nödtorft, om ens det, kan fördyringen av mjölk, bröd, mjöl, salt sill, ved för mina syften tjäna som mått på levnadskostnadsökningen. Statistiken övet minuthandelns priser i Stockholm tillåter slutsatsen att det var grovt räknat dubbelt så dyrt att livnära sig 1918 som 1915.⁴⁾ Men en möjlig felkälla vad gäller åtminstone fattigvårdsunderstöden in natura är att de kommunala myndigheterna kan ha haft större möjligheter än den enskilde att pressa ned sina inköpskostnader och att därför fattigvårdens resurser

inte miste fullt så mycket i köpkraft.

II b. Kristidsåtgärder 1918. Fattigvårdens förändrade funktion.

Krisåret 1918 var samtliga fattigvårdskostnader i Stockholms stad fördubblade jämfört med 1915 (9,8 miljoner kronor resp 4,7 mkr)⁵⁾, men bara en liten del av den utgiftsökningen kanaliserades genom fattigvårdsstyrelserna (dessa förbrukade 1915 1,1 mkr, 1918 1,9 mkr)⁶⁾; i Maria distrikt växte utgifterna från 130.000 kr till 160.000 kr. Fattigvårdens nominellt ökade resurser satsades således huvudsakligen på annat håll. I synnerhet gick pengarna till fattigvårdsanstalterna (försörjningsinrättningar, uppfostringsanstalter, barnkrubbott, ålderdomshem etc).⁷⁾ Vid sidan av fattigvården fungerade dessutom 1918 flera statligt och kommunalt finansierade kristidsorgan, som inte fanns 1915: centralköken, livsmedelsnämnden m fl. Enbart livsmedelsnämnden spenderade under 1918 inte mindre än 4 mkr - samtliga fattigvårdsstyrelser förbrukade bara hälften så mycket pengar, se ovan - på mat, kläder, skor etc att delas ut till de fattiga i Stockholm.⁸⁾ Därtill kommer den svåröverskådliga privata välgörenheten med hela florán av välgörenhetsinrättningar och fromma stiftelser. Sammanfattningsvis: år 1918 är fattigvårdsstyrelsernas verksamhet av ringa omfattning jämförd med annan fattigvård och övriga kristidsåtgärder och kan inte alls fungera som något mått på fattigdomen.

II c. Maria fattigvårdsdistrikt.

Maria fattigvårdsdistrikt omfattade dåvarande Maria församling, dvs hela västra Södermalm (nuvarande Maria och Högalids församlingar⁹⁾). Folkmängden var 1918 oförändrat densamma som 1915, knappt 52.000, vilket från och med 1918 (då Katarina församling delats) gjorde Maria till Stockholms folkrikaste församling.¹⁰⁾ Jag har utan framgång letat efter sociologiskt intressanta uppgifter om församlingsborna; församlingens krönikör Arne Munthe ger en obestämd föreställning om att antalet arbetare var stort¹¹⁾, men t ex grannförsamlingen Katarina hade i förhållande till invånarantalet avsevärt större fattigvårdsutgifter och fler understödstagare.¹²⁾

Fattigvårdsstyrelsen i Maria valde vid ingången av år 1918 professor-
skan Agda Montelius till sin verkställande direktör.¹³⁾ Med tanke på
den verkställande direktörens lokala maktställning (se ovan s 1) och
med vetskap om att Agda Montelius var mycket engagerad i fattigvårds-
frågor (verkställande direktören 1915 hette Wilhelm Stenman; honom
vet jag ingenting om¹⁴⁾) är det inte alls otänkbart att personskiftet
fick betydelse för hur fattigvården kom att bedrivas 1918 jämfört med
1915.

II d. Hur tillförlitligt är materialet?

Om rullorna troget speglar en faktisk verklighet eller inte är för
mina syften av mindre vikt än att bokföringsrutinerna var desamma
1915 som 1918, och det tycks de vara så långt jag kan bedöma. Vad
gäller Stockholms stads tryckta statistik finns det skäl att notera
att Per Hultqvist efter en noggrann granskning av en annan serie
fattigvårdsstatistik (Kommunernas fattigvård och finanser 1874-1917)
i stort sett velat fränkänna denna senare serie allt källvärde.¹⁵⁾
Jag har två argument till försvar för att jag ändå vågar använda
Stockholms stads fattigvårdsstatistik: dels att jag inte är beroende
av att statistiken exakt ska svara mot verkliga förhållanden (dvs
samma argument som gäller rullorna, se ovan), dels att den serie Hult-
qvist dömt ut bygger på rapporter från hela riket och att han fann
de allvarligaste bristerna och inkonsekvenserna i rapporteringen från
mindre fattigvårdssamhällen på landsbygden; det är ju sannolikt att
man i Stockholms olika fattigvårdsdistrikt, som alla tillhörde samma
fattigvårdssamhälle, samlade data mer reglementsenligt och likformigt.

II e. Vad är fattigvårdsstatistikens siffror mått på?

Maria fattigvårdsstyrelsens verksamhet kan som nämnts inte alls fungera
som mått på fattigdomen redan av det skälet att andra sociala hjälpin-
satser var av större betydelse året 1918. Dessutom är det inte själv-
klart att ett ökat faktiskt hjälpbehov leder till ökade hjälpinsatser:
Montgomery menar tvärtom att dåliga tider åtföljs av restriktiv fattig-
vård¹⁶⁾ (Montgomerys slutsats gäller visserligen 1800-talet, men i
detta och många andra avseenden ändrades sannolikt inte den svenska
socialpolitiken radikalt innan 30-talet), och Gunnar Inghe konkluderar
efter att ha refererat en rad undersökningar om fattigdom och understöd:
"Antalet understödda säger alltså ingenting om den faktiska standarden

i samhället."¹⁷.

I själva verket är förstås fattigvårdsbehovet (dvs fattigdomen) bara en av många variabler av betydelse för fattigvårdens omfattning och utformning. Andra variabla faktorer är tillgängliga resurser (statliga och kommunala resurser, donationsmedel, privat välgörenhet), socialpolitisk attityd hos politiker och kommunala förtroendemän (t ex generositet, dvs benägenhet att ge mer eller mindre i förhållande till de tillgängliga resurserna), varierande benägenhet hos dem som behöver hjälp att ge sitt behov till känna (fattigvården skrämde många).¹⁸

Så långt om fattigvårdsstatistik i allmänhet. Min uppgift, att jämföra förhållandena i samma fattigvårdsdistrikt 1915 och 1918, reser särskilda metodiska problem: Även om det vore möjligt att spekulera om fattigvårdsbehovet (dvs att isolera en av de många faktorer som styr fattigvården) återstode att förklara vilka av kristidsförhållandena (varubrist eller stigande priser eller minskade försörjningsmöjligheter för den enskilde eller kanske spanska sjukan) som låge bakom ett ökat behov 1918. Vidare är det inte enbart världskrigskrisen som kan förklara eventuella förändringar i fattigvården 1915-18: Att fattigvårdsanstalternas resurser ökade mer än andra fattigvårdskostnader (ovan s 3) är förmodligen helt eller delvis en spegling av den "fattigvårdens fortgående institutionalisering"¹⁹ som sträckte sig över en mycket längre tidsperiod. Ett annat exempel är personskiftet på posten som verkställande direktör i Maria fattigvårdsstyrelse (ovan s 4).

Min undersökning sorterar tillsammans med ett antal kurskamraters under den preliminära ämnesrubriken "Första världskrigets inverkan på livet i Stockholm". Slutsatsen av det föregående måste bli att min undersökning isolerad inte kan ge något mått på fattigdomen och inte heller något klart besked om i vilken utsträckning och på vilket sätt just världskrigskrisen är orsaken bakom undersökningsresultaten. Däremot finns det hopp om att jag ska kunna skaffa fram information om fattigvårdens förändrade funktion från 1915 till 1918, och jag måste krympa mina ambitioner till att försöka besvara frågan: hur disponerades Maria fattigvårdsstyrelsens resurser år 1918 jämfört med 1915?

II f. Undersökningens uppläggning.

Materialet är stort, men det är tyvärr inte möjligt att studera enbart ett par månader vardera året eftersom skillnaderna mellan åren varierar mycket kraftigt från månad till månad (skillnaderna är minst under sommarmånaderna ²⁰⁾). Jag har nöjt mig med att dels sälla fram den viktigaste informationen om understöd och understödstagare ur Stockholms stads tryckta fattigvårdsstatistik, dels redovisa en specialundersökning av de kontanta understöden, där främst rullorna kommer till användning. Understöden är av två slag: kontanta och in natura, och att jag valt att specialstudera de förra understödsformerna men i stort sett lämna de senare därhän, kräver motivering:

1. De kontanta understöden reducerades kraftigare mellan åren 1915 och 1918 än naturaunderstöden (i fast penningvärde fäknat). Av det skälet trodde jag att det bland kontantunderstödstagarna fanns störst möjligheter att spåra de kategorier av hjälpbehövande som drabbades av nedskuret eller uteblivet understöd. De förhoppningarna grusades dessvärre.
2. Naturaunderstöden är svårare att bearbeta, eftersom de bokfördes på flera skilda ställen. I rullorna förtecknas understödstagare som får hjälpen direkt, medan de avsevärda kvantiteter mjölk, mat etc som delades ut via t ex barnkrubbor och mjölkdroppeverksamheten måste spåras bland diverse rapporter och räkenskaper.
3. Statistik över naturaunderstöden är svår att tolka isolerad på grund av att fattigvårdsstyrelsens verksamhet är sammanlänkad med skolor, försörjnings- och utspisningsinrättningar etc.

III. HUR DISPONERADES MARIA FATTIGVÅRDSSTYRELSES RESURSER
ÅR 1918 JÄMFÖRT MED 1915?

III a. Fattigvårdsstyrelsens utgifter för understöd

Fattigvårdsstyrelsens utgifter bokförs, med undantag för de förhållandevis obetydliga kostnaderna för löner, hyror etc, som understöd.²¹⁾ Understöden är dels kontanta dels in natura:

Tab 1. Maria fattigvårdsstyrelsens utgifter för utbetalade understöd
(kronor).

	tot	kontanta	natura
1915	125.746 (100 %)	83.246 (66 %)	42.500 (34 %)
1918	152.318 (100 %)	85.022 (56 %)	67.295 (44 %)

Källa: Stockholms stads statistik. Fattigvård 1915, 1918 tab 26.

Fattigvårdsstyrelsernas utgifter för ett visst år regleras av en stat som Stockholms stads fattigvårdsnämnd upprättar vid årets ingång utifrån förslag från resp fattigvårdestyrelse.²²⁾ I den mån fattigvårdsbehovet alls låg till grund för anslagstilldelningen, så var det således inte fråga om det reala behovet under t ex 1918, utan om det behov som beslutsfattarna förutspådde vid årsskiftet 1917/1918. Det är tänkbart att prognoserna underskattade krisens omfattning och varaktighet, vilket i så fall kan ha bidragit till resurserna var så knappa det svåra krisåret 1918.

Tab 1 visar att Maria fattigvårdsstyrelsens nominella utgifter för understöd ökat med en dryg femtedel 1918 jämfört med 1915. Det innebär, eftersom penningvärdet fallit så brant, att de reala resurserna grovt mätt halverats. De kontanta understödsformerna skars ned hårdare än naturaunderstöden, vilket kan förvåna med tanke på varuknappheten 1918 (Samma förhållande gällde för fattigvården i hela Stockholm: kontant-

understöden kostade 1918 966.000 kr gentemot 724.000 kr år 1915, medan kostnaderna för natura understöd mer än fördubblats, från 345.000kr 1915 till 822.000 kr 1918.²³⁾). Man kan spekulera om tänkbara orsaker: att understödstagarna 1918 hade svårt att själva omsätta kontantunderstöd i varor; att kommunala myndigheter kunde köpa varor till lägre priser än den enskilde och på så sätt bättre utnyttja sina knappa resurser; att en stor summa utdelade kontanter kunde fungerat inflationsdrivande.

Jag ska strax (avsnitt III c) specialundersöka de kontanta understöden. För fullständighetens skull vill jag här visa hur understöden in natura fördelar sig på olika understödsformer, men av skäl som redovisats ovan (s 6) avhåller jag mig från att kommentera tabellen:

Tab 2. Utgifter för utdelade natura understöd
(kronor)

	Tot	Skodon, skolag- ning	Sjukper- sedlar	Mat			Ved	
				Tot	Matpor- tioner	Mjök		Övr
1915	42.500 (100 %)	13.193 (31 %)	1.710 (4 %)	22.259 (52 %)	16.179 (38 %)	266 (1 %)	5.813 (14 %)	5.337 (13 %)
1918	67.295 (100 %)	19.573 (29 %)	2.650 (3 %)	39.190 (58 %)	31.970 (47 %)	86 (0 %)	7.133 (11 %)	5.800 (9 %)

Källa: Stockholms stads statistik. Fattigvård 1915, 1918 tab 26.

III b. Understödstagare.

Stockholms stads statistik ger en del upplysningar om understödstagarna i Maria fattigvårdsdistrikt:

Tab 3. Antal understödstagare, fördelade på direkta och indirekta understödstagare samt efter kön

	Tot	Direkta understödstagare (dvs understödstagarnas barn är inte medräknade)			Indirekta understöds- tagare (dvs barn till understöds- tagare)
		Tot	Män	Kvinnor	
1915	5.153 (100 %)	3.974 (77.5 %)	1.820 (36 %)	2.154 (42 %)	1.179 (23 %)
1918	3.478 (100 %)	2.928 (84 %)	1.286 (37 %)	1.642 (47 %)	550 (16 %)

Källa: Stockholms stads statistik. Fattigvård 1915, 1918 tab 2.

Tabellen visar att antalet understödstagare minskat kraftigt 1918 jämfört med 1915. Den kolumn som gäller indirekta understödstagare är emellertid inte särskilt intressant: i exempelvis barnuppfostringshjälp-rullorna förtecknas endast ett barn per beslut om understöd, vilket innebär att understödstagarens hela barnskara sällan redovisas. Eftersom jag inte känner till något om vilket material utöver rullorna som statistiken över indirekta understödstagare bygger på, kan jag inte avgöra om den säger något alls om verkliga förhållanden. Också de direkta understödstagarna minskade i antal, de var drygt 1.000 färre 1918 än 1915, och det är en avsevärd minskning: i hela Stockholms stad sjönk antalet direkta understödstagare med knappt 1.500, varav således inte mindre än 2/3 skedde i Maria församling.²⁴⁾

Man kan vaska fram många fler upplysningar om understödstagarna ur Stockholms stads statistik: om kön, civilstånd, ålder (medianåldern för direkta understödstagare steg från mellan 45-50 år till mellan 50-55 år²⁵⁾) m m, men jag ska bara ägna utrymme åt den enda verkligt intressanta förändringen:

Tab 4. Antal direkta understödstagare fördelade enligt §1 och §2 i 1871 års fattigvårdsförordning

	Tot	1871 års fattigvårdsförordning	
		§1 (obligatorisk fattigvård)	§2 (frivillig fattigvård)
1915	3.974 (100 %)	1.518 (38 %)	2.456 (62 %)
1918	2.928 (100 %)	1.624 (55 %)	1.304 (45 %)

Källa: Stockholms stads statistik. Fattigvård 1915, 1918 tab 4.

Redan i tab 3 konstaterade vi att antalet direkta understödstagare var drygt 1.000 färre 1918 än 1915, och tab 4 visar att decimeringen helt och hållet drabbat den kategori understödstagare som i statistiken sorterats in under fattigvårdsförordningens §2, medan återstoden av de direkta understödstagarna, dvs de som beviljats fattigvård enligt §1, t o m ökat en smula i antal. Det finns alltså skäl att undersöka innebörden av dessa paragrafer:

1871 års fattigvårdsförordning, som inte upphörde att gälla förrän 1 jan 1919²⁶⁾, fördelar understödstagarna på två kategorier; den främsta klassificeringsgrunden är anledning till hjälpbehovet:

" §1 Befinnes minderårig eller den, som i följd av ålderdom, kropps- eller sinnessjukdom, vanförhet eller lyte är oförmögen att genom arbete förvärva vad till livets uppehållande oundgängligen erfordras, sakna egna medel samt underhåll och vård av annan; då skall nödtorftig fattigvård honom lämnas.

Med minderårig förstås i denna förordning den, som yngre är än femton år.

§2 För beviljande av fattigvård i andra fall än dem, vilka i §1 omförmäles, äger fattigvårdssamhälle bestämma de grunder, som bära av samhällets fattigvårdsstyrelse iakttagas. Har sådant bestämmande ej skett, ankommer på styrelsen att meddela fattigvård i den mån styrelsen prövar nödigt. "

Enklare uttryckt: Enligt §1 var dels barn under 15 år, dels arbetsoförmögna åldringar, sjuka och invalider ovillkorligen berättigade till fattigvård, förutsatt att de varken hade egna tillgångar eller försörjdes av någon annan (t ex någon anförvant: enligt §3 hade arbetsföra män försörjningsplikt gentemot hustrur, arbetsföra föräldrar gentemot barn samt barn i mån av förmåga gentemot sina föräldrar). §2 gav de fattigvårdande myndigheterna helt fria händer när det gällde fattigvård till alla andra behövande. Lägg märke till att t ex havandeskap, barnsbörd, dyrtid, delvis nedsatt arbetsförmåga, arbetslöshet, motvilja mot arbete, dålig betalning, uteblivet underhåll från försörjningspliktig anförvant inte var tillräckliga skäl för garanterad fattigvård, alldeles oavsett hur nära svältöden den nödställda befann sig.

1871 års fattigvårdsförordninga drog alltså en skarp gräns mellan å ena sidan fattigvård, som (från samhällets horisont sett) var obligatorisk (§1); en högst begränsad och noga specificerad kategori var berättigade till sådan - och å andra sidan frivillig fattigvård (§2). I detta och andra avseenden (besvärsrätten togs exempelvis bort) innebar 1871 års förordning, "den strängaste vi någonsin haft" ²⁷⁾, en avsevärd skärpning jämfört med tidigare förordningar. ²⁸⁾ 1915 års fattigvårdslagstiftningskommitté fann att den restriktiva gränsdragningen mellan obligatorisk och frivillig fattigvård "framgått ur en strävan att inskränka omfånget av den egentliga fattigvården. Man /dvs upphovsmännen till 1871 års förordning/ ansåg, att de förut gällande fattigvårdsförordningarnas bestämmelser, som avsågo alla av arbetsoförmåga beroende nödlägen, varit alltför omfattande" ²⁹⁾. Det var ett synsätt som fattigvårdslagstiftningskommittén förkastade, och den argumenterade i stället för en återgång till principer i förordningarna från före 1871: "I själva verket bör nämligen det allmännas skyldighet att träda till och lämna fattigvård sträcka sig till varje faktiskt nödläge, vari en behövande person kommit, som saknar förmåga att genom arbete förskaffa sig det till livets uppehållande nödvändiga, denna oförmåga må hava härlett sig av vilken orsak som helst och således icke endast av minderårighet, ålderdom, sjukdom, vanförhet eller lyte" ³⁰⁾. Kommitténs förslag accepterades i det stora hela, och resulterade i 1918 års fattigvårdslag. Från och med 1919 upphörde 1871 års fattigvårdsförordning att gälla. (Men observera att enbart arbetslöshet eller låg lön eller hög ålder inte heller efter lagändringen berättigade till obligatorisk fattigvård: nödsituationen måste vara orsakad av arbetsoförmåga (minderåriga undantagna) ³¹⁾).

Åren 1915 och 1918 var 1871 års förordning, med undantag för i sammanhanget obetydliga justeringar³²⁾, fortfarande i kraft. Visserligen var det inte oproblematiskt vem som skulle räknas som understödstagare enligt §1, och därmed berättigas till obligatorisk fattigvård - många av kammarrättens mål i fattigvårdsfrågor gällde huruvida behov enligt fattigvårdsförordningens §1 förelegat i ett visst fall eller ej³³⁾ - men när proportionerna mellan understödstagare enl §1 resp enl §2 förändrats så kraftigt som tab 4 visar, måste det spegla en faktisk och avsevärd ommöblering bland olika kategorier understödstagare.

Vi återvänder till tab 4, överst s 10. §1-understödsdagarna har blivit fler, antalet §2-understödsdagare har nära nog halverats mellan åren 1915 och 1918. Det finns många tolkningar att välja bland, men de utesluter förstås inte varandra:

1. Bland §2-understödsdagarna fanns 1915 personer som hade en inkomst, om än liten, eller som kunde stjäla, tigga, parasitera på anförvanter eller överleva på annat sätt. Sådana människor kan ha haft möjlighet att överleva utan fattigvårdsunderstöd, och blev utan 1918.

2. Sådana personer, som 1915 understöddes enligt §2, kunde 1918 hålla sig vid liv tack vare de omfattande sociala hjälpinsatserna vid sidan av fattigvården.

3. 1918 befann sig Maria fattigvårdsstyrelse i den situationen, att sedan den fullgjort sin lagstadgade skyldighet gentemot §1-kategorin, återstoden av de nedskurna resurserna inte förslog till att bistå särskilt många andra nödlidande, även om behovet bland dessa inte var mindre än 1915 (och kanske inte heller mindre än bland §1-understödsdagarna 1918).

4. Siffrorna speglar fattigvårdens fortgående institutionalisering (jfr ovan s 5): Stockholms stads statistik berättar nämligen om understödstagare i Stockholm att intagna på fattigvårdsanstalter i huvudsak registreras som §1-fall, de som bor hemma i huvudsak som §2-fall.³⁴⁾

Jag har inte återfunnit underlaget till statistiken som tab 4 bygger på, och tolkningarna ovan är följaktligen spekulationer. Obestridligt är bara att bland de direkta understödstagarna §2-kategorin fungerade som buffert när fattigvårdsstyrelsens reala resurser skars ned 1918.

III c. Specialundersökning av de kontanta understöden.

Kontantunderstöden fördelar sig på flera understödsformer:

Tab 5. Utgifter för kontanta understöd
(kronor)

	Tot	Extra understöd			Begravnings- kostnader
		Tot	löpande u.	Tillfäll- ligt u.	
1915	83.246 (100 %)	47.633 (57 %)	47.178 (57 %)	455 (1 %)	302 (0 %)
1918	85.022 (100 %)	45.160 (53 %)	44.495 (52 %)	665 (1 %)	744 (1 %)

Barnuppfostringshjälp och barnavårdskostnader						
	Tot	Hemunderstöd			Utackor- derings- kostn.	Övr. kostn.
		Tot	Löpande u.	Tillfäll- ligt u.		
1915	35.305 (42 %)	29.822 (36 %)	28.832 (35 %)	990 (1 %)	1.689 (2 %)	3.799 (5 %)
1918	39.088 (46 %)	27.225 (32 %)	25.565 (30 %)	1.690 (2 %)	2.972 (3 %)	8.891 (10 %)

Källa: Stockholms stads statistik. Fattigvård 1915, 1918 tab 26.

Anmärkning: Barnuppfostringshjälp (i tabellen fördelade på kolumnerna "Hemunderstöd" och "Utackorderingskostn.") och extra understöd är två namn på samma slag av understöd:

"Har den understödstagande inga hemmavarande barn under 15 år benämnes understödet 'extra understöd' /.../; har understödstagaren åter hemmavarande minderåriga barn, användes benämningen 'barnhjälp' (35).

Kontantunderstöden kostade obetydligt mer 1918 än 1915 (det visar även tab 1), och de hade alltså tillsammans förlorat i värde nästan lika mycket som kronan mist i köpkraft. Understödstagare med minderåriga barn gynnades relativt sett på de barnlösas bekostnad. Den största ökningen kommer barnavårdsposten "Övr. kostn." till del; jag tror, men utan att vara säker, att de pengarna i stor utsträckning haft formen av bidrag till barnkrubbor, mjölkdroppeverksamheten etc.

De extra understöden har även nominellt räknat minskat i värde. Extra understöd var till största delen bidrag till åldringar (se nedan tab 6), och om det fanns utrymme för den nedskärningen, kan det i någon mån förklaras med hänvisning till 1913 års pensionsförsäkringsreform, som från juli 1915 utvidgades till att omfatta bl a de flesta av fattigvårdens extra-understödstagare.³⁶⁾ Visserligen skulle enligt instruktionerna den som beviljades pensionsbidrag inte för den skull gå miste om sitt fattigvårdsunderstöd, och helst inte heller få det reducerat³⁷⁾, men det förefaller mer än troligt att man gärna tummade på sådana rekommendationer när anslagen blev knappa 1918. Och i den debatt som föregick pensionsreformen, talades ofta om att fattigvården skulle avlutas.³⁸⁾

Tab 5 visar en ytterligare omfördelning av resurserna: utgifterna för tillfälliga understöd (som var engångsutbetalningar) ökade något, men inte mycket, i förhållande till utgifterna för löpande understöd (dvs understöd som betalades ut månatligen under en viss, i förväg beslutad period (eller, mer sällan, tills vidare)). Jag återkommer till detta.

Lejonparten av utgifterna för kontantunderstöd gåt till extra understöd och barnuppfostringshjälp (tab 5 upptar därutöver endast två poster: begravningskostnader samt barnavårdsposten övriga kostnader). Jag har bearbetat de uppgifter som rullorna ger om extra understöd och barnuppfostringshjälp, utan att finna några dramatiska förändringar från 1915 till 1918. Den undersökningen ska nu redovisas.

Tab 6. Antal extra-understödsstagare fördelade efter
kön, civilstånd, ålder

	Tot	Män				
		Tot	ogifta, skilda	Gifta	Änke- män	Utan notering
1915	557 (100 %)	92 (17 %)	19 (3 %)	42 (8 %)	19 (3 %)	12 (2 %)
1918	485 (100 %)	69 (14 %)	12 (2 %)	41 (8 %)	11 (2 %)	5 (1 %)

	Kvinnor				
	Tot	Ogifta, skilda	Gifta	Änkor	Utan notering
1915	465 (83 %)	158 (28 %)	29 (5 %)	250 (45 %)	28 (5 %)
1918	416 (86 %)	150 (31 %)	28 (6 %)	233 (48 %)	5 (1 %)

	Yngre än 60 år	60 år el äldre men yngre än 65 år	65 år el äldre	Utan angivet födelseår
1915	80 (14 %)	57 (10 %)	416 (75 %)	4 (1 %)
1918	56 (12 %)	47 (10 %)	377 (78 %)	5 (1 %)

Källa: Maria fattigvårdsstyrelsens rullor över extra understöd 1915, 1918.

Vi ser att bland extra-understödstagarna andelen kvinnor ökat en smula liksom andelen understödstagare äldre än 65 år, medan andelen män resp andelen understödstagare yngre än 60 år minskat i proportion därtill. Men skillnaderna är obetydliga och det är i själva verket just det intressanta med tab 6: att, så långt mina grova klassificeringsgrunder sträcker sig, samma kategori människor tar emot extra understöd 1918 som 1915.

Tabellen visar vidare att extra understöd i huvudsak betalades ut till åldringar (3/4 av understödstagarna är 65 år eller äldre), och eftersom många bland dessa bör ha varit berättigade till obligatorisk fattigvård (enl §1 i 1871 års fattigvårdsförordning, se ovan s 10ff), är edt inte förvånande att de i stor utsträckning får bidrag även 1918, trots att fattigvårdsstyrelsens resurser var små. Den yngsta åldersklassen i tabellen, yngre än 60 år, är intressantare: dels har den relativt sett decimerats en gnutta mer än de äldre åldersklasserna, dels kunde man förvänta sig att den rymmer fler §2-understödstagare än dessa, och av det skälet varit mer utsatt för förändringar. En särskild undersökning av den yngsta åldersklassen är alltså motiverad:

Tab 7. Antal extra-understödstagare yngre än 60 år fördelade efter kön och civilstånd

	Tot	Män				
		Tot	ogifta, skilda	Gifta	Änkemän	Utan notering
1915	80 (100 %)	19 (24 %)	6 (7,5 %)	12 (15 %)	0 (0 %)	1 (1 %)
1918	56 (100 %)	13 (23 %)	3 (5 %)	9 (16 %)	0 (0 %)	1 (2 %)

	Tot	Kvinnor			
		Ogifta, skilda	Gifta	Änkor	Utan notering
1915	61 (75 %)	46 (57,5 %)	1 (1 %)	10 (12,5 %)	4 (5 %)
1918	43 (77 %)	34 (61 %)	0 (0 %)	9 (16 %)	0 (0 %)

Källa: Maria fattigvårdsstyrelsens rullor över extra understöd 1915, 1918.

Men inte heller denna undergrupp bland extra-understödstagarna har undergått några signifikanta förändringar. Även genomsnittsåldern är oförändrad (aritmetiskt medelvärde 1915: 44,5 år; 1918: 45 år).

Vad gäller barnuppfostringshjälp- mottagarna kan jag inte göra en undersökning motsvarande den som redovisas i tab 6: rullornas uppgifter om civilstånd är ofullständiga och uppgifterna om kön är av föga intresse eftersom jag inte funnit några regler för när barnets far resp mor antecknats som understödstagare. Däremot har jag noterat födelseår för såväl understödstagare (dvs vårdnadshavare) som barn, men utan att hitta några förändringar av intresse (både 1915 och 1918 är understödstagarnas medianålder 31 år och barnens 6 år).

Ur tab 5 framgick att de tillfälliga kontanta understöden kostade mer 1918 än 1915 (summorna var dock små bägge åren), medan de löpande kontanta understöden kostade mindre. Rullorna kompletteras med bl a följande information om de perioder under vilka understöden betalades ut:

Tab 8. Extra understöd och barnuppfostringshjälp: utbetalt belopp, antal understödstagare fördelade efter understödsperiodens varaktighet

	Tot utbetalt belopp (kr)	Genomsn. belopp per understagare (kr)	Antal understödstagare						Tillf. u.	Dubbelbokförda (som fått såväl löpande som tillf. u.)
			Tot	Löpande understöd			Tillf. u.	Dubbelbokförda (som fått såväl löpande som tillf. u.)		
				Tot	1-3 mån	4-10 mån				
Extra u. 1915	47.633	86	557	543 (100%)	46 (8%)	109 (20%)	338 (71%)	16	2	
Extra u. 1918	45.160	93	485	467 (100%)	44 (9%)	87 (19%)	336 (71%)	25	7	
Barnuppf. 1915	31.511	96	327	310 (100%)	38 (12%)	130 (42%)	142 (46%)	35	18	
Barnuppf. 1918	30.227	107	282	248 (100%)	57 (23%)	93 (37%)	98 (40%)	68	34	

Källa: Maria fattigvårdsstyrelsens rullor över extra understöd och barnuppfostringshjälp 1915, 1918.

Anmärkning till tab 8: Ur barnuppfostringshjälp-materialet har för vardera året frånräknats ett drygt halvdussin understödstagare som fått större summor för vård på sjukhus etc.

Ofta bokförs flera utbetalningar som en enda, dvs enligt rullans noteringar kan t ex en understödstagare, som enligt beslut har beviljats 10 kr/mån, bli utan understöd i juni och juli men i gengäld få 30 kr i augusti. I min statistik räknas detta som utbetalningar under tre månader.

Vi har ovan konstaterat att realkostnaderna för kontantunderstöd skurits ned (tab 1, 5) och att rullorna över extra understöd förtecknar ett sjunkande antal understödstagare (tab 6). Tab 8 visar att även mottagare av barnuppfostringshjälp blivit färre, och att utgifterna för såväl extra understöd som barnuppfostringshjälp reducerats med absoluta tal mätt (realvärdet hade krympt till hälften). Men antalet understödstagare hade inte alls sjunkit i proportion till att utgifterna för understöd förlorat i värde, vilket innebär att det genomsnittligt utbetalda realvärdet per understödstagare minskat avsevärt.

Beträffande de perioder, under vilka understöden betalades ut, visar tab 8 tydliga förskjutningar: fler barnuppfostringshjälp-mottagare (men inte extra-understödstagare) har fått understöd under blott en eller ett par månader, och för både både extra-understöds- och barnuppfostringshjälp-mottagarna gäller att fler fått tillfälliga understöd, medan de som fått löpande understöd minskat i antal (jfr ovan s 14). Vi konstaterar alltså att relativt sett färre understödstagare blir långvarigt understödda 1918 jämfört med 1915. En möjlig förklaring är att 1918 kristidens allmänna oreda fört till att utbetalningarna i ökad utsträckning användes för att lindra akuta nödsituationer och att mindre medel återstod för kontinuerlig hjälp åt kroniskt nödlidande personer. Den gissningen får ett visst stöd av att de extra-understödstagare som beviljades tillfälliga understöd är förhållandevis unga - aritmetiskt medelvärde 1915: 51 år; 1918: 59 år, och det ska ses i relation till den mycket höga medianåldern för samtliga extra-understödstagare, enl tab 6 var hela 3/4 av dessa äldre än 64 år -, och det är tänkbart att förhållandevis yngre personer inte i samma grad som äldre var beroende av ständigt understöd.

Det är förstås möjligt att hämta mer detaljerad information ur extra-understöd- och barnuppfostringshjälp-rullorna. Men de rekognoserande undersökningar jag gjort har bara givit besked om ytterligare en enda tydlig förändring mellan 1915 och 1918:

Tab 9. Beslut om ökning eller minskning av den summa som månatligen betalades ut i löpande understöd till en viss understödstagare

	Ökning		Minskning	
	Antal underst.-tagare	Median-värde f. ökningen (kr)	Antal underst.-tagare	Median-värde f. minskn. (kr)
Extra understöd 1915	13	2	22	2
Extra understöd 1918	161	2	1	2
Barnuppfostringshjälp 1915	4	3	17	5
Barnuppfostringshjälp 1918	36	3	11	5

Källa: Maria fattigvårdestyrelsens rullor över extra understöd och barnuppfostringshjälp 1915, 1918.

Ett exempel för att förtydliga: En person får 10 kr/mån i löpande extra understöd under några månader i början av 1918. Senare under året fattas beslut om att han ska få 12 kr/mån under en viss tid framöver. Den personen har bidragit med en enhet till siffran 161 i tab 9. (Jag tar ingen hänsyn till om understödet helt uteblivit under någon del av året, och jag har enbart räknat in understödstagare som verkligen fått sitt förhöjda eller nedsburna understöd utbetalat innan årets slut.)

Tab 9 visar att 1915 fler understödstagare får sina understöd sänkta än höjda. En tänkbar förklaring är att fattigvården efter hand slapp ge bidrag till de mobiliserade männens familjer, vars försörjning ordnades på annat sätt.³⁹⁾ Men skillnaden är inte så stor att man behöver söka någon särskild förklaring. 1918 däremot höjdes beloppen för så många som 1/3 av mottagarna av löpande extra understöd (jfr tab 8), och dessutom för ett mindre antal barnuppfostringshjälp-mottagare. Det kan enklast förklaras med hänvisning till penningvärdets branta fall.

IV. SLUTSATSER.

Jag har undersökt hur fattigvården i Maria församling förändrats 1918 jämfört med 1915. Fattigvården sköttes av församlingens fattigvårdsstyrelse, vars utgifter så gott som uteslutande hade formen av understöd. Eftersom fattigvårdsunderstöd generellt sett inte är något acceptabelt mått på människors sociala situation, och eftersom dessutom Stockholms fattigvårdsstyrelser verksamhet under krisåret 1918 var av obetydlig omfattning i jämförelse med annan fattigvård (främst institutionsvård) och övriga kristidsåtgärder, så har jag avgränsat undersökningen till ett försök att besvara frågan: hur disponerades Maria fattigvårdsstyrelses resurser 1918 jämfört med 1915?

Närmare bestämt har jag ur det magra materialet skaffat fram information om understödets storlek, former och varaktighet samt om understödstagarnas antal och sammansättning.

Bland de svar på frågan, som man kan finna i Stockholms stads tryckta fattigvårdsstatistik, är dessa viktigast:

1. Maria fattigvårdsstyrelses reala resurser var kraftigt nedskurna 1918 jämfört med 1915.
2. Dessa resurser fördelade sig på kontant- och naturaunderstöd, och de reala utgifterna för kontanta understöd hade reducerats mer än för naturaunderstöden.
3. Antalet understödstagare sjönk, men inte i takt med att fattigvårdsstyrelsens resurser krymptes, vilket innebär att realvärdet av utdelat understöd per understödstagare minskade.
4. Understödstagarnas medianålder steg, andelen kvinnor ökade, personer med minderåriga barn fick en större andel av understöden. Men dessa förändringar är inte stora, och att fattigvårdsstyrelsens resurser skurits ned och att understödstagarna minskat i antal har således inte lett till några dramatiska ommöbleringar bland olika kategorier understödstagare.

5. I ett avseende har emellertid en intressant förändring skett: De understödstagare som klassificerades som berättigade till obligatorisk fattigvård, ökade en smula i antal, medan kategorin övriga understödstagare (som inte fattigvården hade ovillkorlig lagstadgad skyldighet att sörja för) nära nog halverades.

Så långt Stockholms stads statistik. Jag har vidare bearbetat Maria fattigvårdsstyrelsens rullor över de bägge stora kontantunderstödsformerna: extra understöd och barnuppfostringshjälp. Den viktigaste iakttagelsen är att relativt sett färre understödstagare beviljades långvariga understöd 1918 än 1915, medan fler fick kortvariga eller engångs-understöd. I övrigt styrker rullorna det som redan sagts ovan i punkterna 1, 3, 4, men ger föga ytterligare information.

Sammanfattningsvis: Maria fattigvårdsstyrelse fortfor 1918 att fungera i stort sett på samma sätt som 1915, trots den svåra ekonomiska och sociala krisen och trots att dess resurser skurits ned.

NOTER.

- 1) Fattigvårdslagstiftningskommittén 1915 s 101.
- 2) En undersökning som Stockholms fattigvårdsnämnd lät göra visade "att inom de flesta fattigvårdsstyrelserna /bl a Maria/ ansvaret för fattigvårdsarbetet så gott som uteslutande vilar på verkställande direktören.", och "att styrelsen in pleno endast har att behandla budgetfrågor samt frågor om beviljande av understöd från styrelsens enskilda fonder. Fattigvårdsstyrelsens övriga medlemmar komma således att stå utanför de egentliga fattigvårdsfrågornas behandling" (undersökningskommitténs rapport till fattigvårdsnämnden 16 febr 1918, Maria fattigvårdsstyrelses inkommande handlingar 1918).

I Maria infördes 1918 nya rutiner, där styrelseledamöterna enligt ett jourssystem skulle närvara vid mötena som v d var vecka höll med församlingens tillsyningsmän för att bl a fatta beslut om understöd (styrelsens skrivelse till fattigvårdsnämnden 23 maj 1918, Maria fattigvårdsstyrelses utgående handlingar 1918). Men den nyordningen medför inte alls att fattigvårdsstyrelsens protokoll blir mer utförliga.

- 3) Instruktion för församlingarnas fattigvårdsstyrelser 1871, §5.
- 4) Statistisk årsbok för Stockholms stad 1919 s 204 tab 161. (Det är inte möjligt att ge ett exaktare mått på hur mycket understödstagarnas levnadskostnader stigit utan kännedom om just denna populations kosthåll, hyror etc. Priserna ökade nämligen mycket ojämt för olika varuslag: bröd och mjöl, vars maximipriser var hårt reglerade, ökade inte särskilt mycket resp minskade i pris, medan många andra varor blev mångdubbelt dyrare.)
- 5) Stockholms stads statistik II. Kommunalförvaltningen 1915 s 71*, 1918 s 72*.

Siffrorna representerar nettoutgifter, dvs anger hur mycket Stockholms stad betalade ut; inkomster från understödstagarnas arbete är nämligen frånräknade (däremot är inte statsbidrag, donationer, m m frånräknat, se Stockholms stads statistik IV. Fattigvård 1915, 1918 s 36*). Eftersom Maria fattigvårdsstyrelse så vitt jag vet inte hade några inkomster av understödstagarnas arbete, kommer jag inte att besväras av den här problematiken i det följande: fattigvårdsstyrelsens nettoutgifter (= kostnader) för t ex extra understöd är tillika bruttoutgifter (= det sammanlagda värde som kommer understödstagarna till del).

Om problemet netto- eller bruttoutgifter, se Hultqvist Scandia 1965 s 275f.

- 6) Stockholms stads statistik II. Kommunalförvaltningen 1915, 1918 tab 28.
- 7) sammastädes
- 8) Statistisk årsbok för Stockholms stad 1919 s 349.

- 9) Munthe s 322ff.
- 10) 31 dec 1915: 51.562 inv, 31 dec 1918: 51.783 inv. Stockholms stads statistik IV. Fattigvård 1915, 1918 s X.
- 11) Munthe s ex s 262-285.
- 12) Stockholms stads statistik IV. Fattigvård 1915, 1918 s X, tab 2, 28. (Fr o m 1918 var Katarina delad i Katarina och Sofia församlingar.)
- 13) Maria fattigvårdsstyrelsens protokoll 28 dec 1917.
- 14) Maria fattigvårdsstyrelsens protokoll 30 dec 1914.
- 15) Hultqvist Scandia 1965.
- 16) Montgomery s 117, 200.
- 17) Inghe s 7.
- 18) Hultqvist Scandia 1965 s 250f.
- 19) a a s 286.
- 20) Det gäller antal understödstagare (Stockholms stads statistik IV. Fattigvård 1915, 1918 tab 11) och utbetalade extra understöd och utbetald barnuppfostringshjälp (Maria fattigvårdsstyrelsens rullor över extra understöd och barnuppfostringshjälp 1915, 1918).
- 21) Ca 97% av Maria fattigvårdsstyrelsens utgifter hade under de aktuella åren formen av understöd. Återstoden gick till löner, hyror, bränsle, skrivkostnader etc, enl utgiftsstaterna, Maria fattigvårdsstyrelsens inkommande handlingar.
- 22) Maria fattigvårdsstyrelsens förslag till utgiftsstaten samt de av fattigvårdsnämnden uppgjorda staterna återfinns i protokollen resp bland de inkommande handlingarna. För år 1915 medgav fattigvårdsnämnden att understöden kostade 129.450 kr, för år 1918 152.950 kr. Det innebär (se den första kolumnen i tab 1, ovan s 7) att utgifterna för utdelade understöd 1915 understeg vad utgiftsstaten medgav, men 1918 uppgick till ungefär detta belopp. För bägge åren hade fattigvårdsstyrelsen begärt lika mycket anslag som fattigvårdsnämnden beviljade.
- 23) Stockholms stads statistik IV. Fattigvård 1915, 1918 tab 26.
- 24) Från ^{direkta} 26.458 understödstagare 1915 till 24.990 1918. a a tab 3.
- 25) a a tab 8.
- 26) Stockholms stads statistik IV. Fattigvård 1919 s 12*.
- 27) Elmér s 48.
- 28) Se t ex Socialvårdskommittén 1950 s 63ff.
- 29) Fattigvårdslagstiftningskommittén 1915 s 24.
- 30) a a s 28.

- 31) Sammastädes. Men en del av dem som blev utan fattigvårdens understöd fick hjälp från annat håll: 1914 infördes t ex statligt kontantunderstöd till arbetslösa (Socialvårds-kommittén 1950 s 5).
- 32) Fattigvårdslagstiftningskommittén 1915 s 14.
- 33) Fattigvårdsmål årg 1-15.
- 34) Stockholms stads statistik IV. Fattigvård 1915, 1918 s 13*.
- 35) a a 1915 s 28*.
- 36) Cirkulär från fattigvårdsnämndens delegerade 2 juli 1915, Maria fattigvårdsstyrelses inkommande handlingar 1915. (även lagändringen, SFS 1915:177 är bifogad).
- 37) Meddelande från Kgl. pensionsstyrelsen 24 sept 1915, Maria fattigvårdsstyrelses inkommande handlingar 1915.
- 38) Socialvårdskommittén 1950 s 4, Hultqvist Scandia 1965 s 273.
- 39) Maria fattigvårdsstyrelses protokoll 26 aug 1914.

KÄLLOR OCH LITTERATUR.

Otryckta källor

Maria fattigvårdsstyrelses arkiv, i Stockholms Stadsarkiv.

Tryckta källor och litteratur

(Jag har inte tagit upp sådant tryckt material som finns bland inkommande handlingar i Maria fattigvårdsstyrelses arkiv.)

- Elmér, Å Från Fattigsverige till välfärdsstaten,
Lund 1969.
- /1871 års fattigvårdsförordning/ Kungl. Maj:ts nådiga förordning
angående fattigvården /.../ 1871.
(SFS 1871:33)
- Fattigvårdslagstiftningskommitténs betänkande II. Fattigvårds-
lagstiftningen. Del I. Stockholm 1915.
- Fattigvårdsmål /referat av mål avgjorda i Kammarrätten/
årg 1-15, 1903-17.
- Instruktion för Församlingarnas Fattigvårds-Styrelser. Af Stock-
holms Stads Fattigvårds-Nämnd gillad och
fastställd den 4 November 1871.
- Hultqvist, P "Kommunernas fattigvård och finanser 1874-1917.
Ett socialhistoriskt källmaterial i kritisk
belysning", Scandia 31:1965 s 247-290.
- Inghe, G Fattiga i folkhemmet. En studie av långvarigt
understödda i Stockholm, Stockholm 1960.
- Montgomery, A Svensk socialpolitik under 1800-talet,
Stockholm 1951.
- Munthe, A Västra Södermalm från mitten av 1800-talet,
Stockholm 1965
- Socialvårdskommitténs betänkande XVII: Utredning och förslag
angående lag om socialhjälp m. m.,
Stockholm 1950. (SOU 1950: 11)
- Stockholms stads statistik I. Statistisk årsbok för Stockholms
stad 1919.
- Stockholms stads statistik II. Kommunalförvaltningens berättelse
angående Stockholms kommunala förvaltning
1915, 1918.
- Stockholms stads statistik IV. Fattigvård 1915, 1918.